

Kap 67 : ”Monarkin”

De avslutande tre kapitlen får väl ses som en sammanfattning av CGs regentgärning: att få Torekov-kompromissen att fungera i praktiken. Kapitlen är spretiga men så är källorna. Det handlar uppenbarligen om att etablera praxis och att förankra ”den nya monarkin” i opinionen så att den inte framstår som dysfunktionell. 2002 publicerades en ledare i Dagens Nyheter om att Sveriges statskick var odemokratiskt och föråldrat. Till 60-årsdagen 2006 publicerade den finländske historikern Henrik Meinander ett sorts svar: en lång jämförande artikel om Sveriges och Finlands statskick. Kontentan var att Sverige hade en stark statsminister och en svag ”president” och att detta förmodligen var bra för landet.^{1551,1552} Sedan dess har den konstitutionella diskussionen varit död. Allt har handlat om att kronprinsessan Victoria skulle vara en bättre eller i alla fall fräschare regent än sin far.

*

Alla som är emot CG och den svenska monarkin har problem: Enligt ”Economist Intelligence Unit”¹⁵⁵³ var monarkin Sverige år 2006 världens mest demokratiska land (9.88 på en skala 0-10) och republiken Nord Korea världens minst demokratiska land (1.03 på en skala 0-10). Nord Korea hade år 2008 t o m sjunkit till 0.86. De förargliga tiondelar som fattas för att Sverige skall vara en perfekt demokrati har något med den politiska kulturen att göra: Att två tredjedelar av befolkningen stöder monarkin, att separationen kyrka-stat är ofullständig eller en svensk förkärlek för teknokratiskt expertvälde. Oklart vad. Av 30 helt demokratiska länder (8-10 poäng 2006) var 12 konstitutionella monarkier. Av 51 auktoritära regimer (<4 poäng 2006) var 21 republiker. Bo Setterlind hade uppenbarligen en poäng. Republik är inte någon garanti för någonting. En liknande mätning görs av Reputation Institute (RI). Enligt RIs mätningar¹⁵⁵⁴ var Sverige 2010 världens mest respekterade land i ett antal aspekter: Bra styre, Avancerad ekonomi och Tilltalande natur. Sverige var även enligt EU ledande i världen på att integrera sina invandrare. Bräck den meritlistan den som kan!

Som symbol för Sveriges ledande ställning är CG mycket populär. Under hela hans ämbete har stödet för monarkin, hur man än mäter och räknar på det, varit kompakt. Frågan är då varför denna envetna kamp för republik? Den populäraste tolkningen verkar vara att svensk radikalism tappat styrfarten. Den utkämpar gång på gång sina gamla strider i stället för att söka nya. Eftersom radikalerna numera är en del av det etablissemang de en gång bekämpade är nuvarande strider snarast symboliska. Förhoppningen tycks vara att monarkin, d v s CG, skall vittra bort av sig själv och lämna plats för republik utan att någon behöver riskera sitt politiska skinn. Förre statsministern Göran Persson uttryckte det så här 2004:

EF Det här går ju som en röd tråd i våra samtal. När jag frågar om kungahuset återkommer du till [Torekov]kompromissen. Och du har varit konsekvent där, vad jag kan minnas av våra samtal, men varför är denna kompromiss så viktig?

GP Därför att den är bra. Den är bra för båda sidor, som var och en har en stark ideologisk övertygelse i frågan. Det är en kompromiss som man kan leva med, På ena sidan har vi rojalisterna, som tycker att kungadömet i sig är någonting man ska slå vakt om och som naturligtvis också gärna hade sett att kungen hade haft politisk makt, en möjlighet att styra och ha inflytande. På andra sidan finns vi som har uppfattningen att Sverige borde vara en republik, med en vald statschef som skulle kunna utöva ett visst politiskt inflytande. Vi har fått den framgången i kompromissen att kungen inte längre har någon

¹⁵⁵¹ Monarki + demokrati = osant. Dagens Nyheter, 2002-11-04.

¹⁵⁵² Henrik Meinander. Kungen - för Sverige i framtiden? Svenska Dagbladet, 2006-04-29.

¹⁵⁵³ Laxa Kekic. The world in 2007. The Economist Intelligence Unit's index of democracy [2006].

¹⁵⁵⁴ Sweden is the Most Respected Country in the World. Reputation Institute, Pressrelease, 2010-09-27.

politisk makt utan bara representativa funktioner, inåt i landet och utåt mot omvärlden. Uppgifter som han sköter på ett utmärkt sätt. Så i och med att vi har hamnat där så slipper vi ha statsskicket som en uppsplitande inrikespolitisk fråga. Vi ska ju komma ihåg att i det ögonblick som någon av oss driver den här frågan fel eller för långt så utlöser en minoritet i riksdagen en folkomröstning om statsskicket, och då har vi det som den förlamande, allt överskuggande inrikespolitiska frågan under lång tid. Jag tycker inte att den ordning vi har nu är av sådant slag att jag är beredd att riskera något slags politiskt utrymme för att ta bort intresse och koncentration på sådant som verkligen är viktigt att lösa i närtid. Och det har ju varit den pragmatiska hållning som socialdemokratin har haft alltsedan 1917, tror jag, då vi i praktisk mening släppte kravet på republik.

EF Vem skulle vinna en sådan folkomröstning idag?

GP Jag tror definitivt att de som företräder den nuvarande ordningen skulle vinna. Men jag tror inte att någon skulle kunna driva en folkomröstningskampanj på att kungen ska ha politisk makt, det skulle inte gå, och vi har heller inget intresse av att gå åt andra hållet. Det skulle möjligen kunna vara så att vi tog bort kungen som ordförande i utrikesnämnden [som dubblar de samråd som finns i utrikesutskottet och EU-nämnden], det skulle vara logiskt med tanke på hur konstitutionen ser ut. Men också den saken kräver ju att vi som står bakom kompromissen kom överens om en sådan sak, och det tvivlar jag på att vi gör.

EF Om du leker med tanken att hela den antiroyalistiska apparaten gick i gång och socialdemokratin entydigt argumenterade för ett demokratiskt statsskick och så vidare, skulle det inte vara möjligt att vända den här opinionen?

GP Jag vet inte, det är ju möjligt, men varför ödsla ett år av politisk strid åt detta när vi har så ohyggligt många andra frågor som är viktigare för människor att få lösta i närtid? Det är egentligen det mycket praktiskt politiska argumentet. Sedan kan ju en del tycka att det är förkvävande att leva under en monarki, medan andra kan tycka att det är orimligt att vi inte har den tradition som vi har haft sedan 1523, med en monark som har ett visst inflytande, men de är en försvinnande liten minoritet.¹⁵⁵⁵

Det finns två forskningsrapporter från tiden för kronprinsessan Victorias bröllop *Monarkins makt : Nationell gemenskap i svensk demokrati* av statsvetaren Cecilia Åse 2009 och *Ur svenska hjärtans djup : Reproduktion av samtida monarki* av etnologen Mattias Frihammar 2010 (med Cecilia Åse som bihandledare) som skildrar det här jämviktsläget. Åse för ett resonemang om att monarkin genom sin kombination av folkligt stöd, politisk maktlöshet och som en nationell symbol blivit omöjlig att kritisera. Frihammar för ett resonemang om att man måste skilja på kungen som person och kungen som symbol. Monarkin som vi känner den har ingenting med kungens person att göra. Den har allt att göra med hur vi uppfostras. Ingen av dem tror att den svenska monarkin någonsin kommer att försvinna.¹⁵⁵⁶

*

Att döma av Åse och Frihammar tjänar det inte mycket till att analysera CGs existens ur statsvetenskaplig eller etnologisk synvinkel. Alternativet tycks vara att monarkin är en sociologisk företeelse med vilket menas att dessa slott, ceremonier, traditioner o s v är ett levande socialt faktum eller juridiskt begrepp och inte en etnografisk kuriositet eller en historisk kvarleva från feodaltiden.^{1557,1558,1559} När propositionen om att avskaffa adeln som juridiskt begrepp gick på remiss 2002 sammanfattade prof emeritus i offentlig rätt Gunnar Bramstång (1932-) sin kritik så här: Av historiska skäl finns mellanformer av offentlig –

¹⁵⁵⁵ Erik Fichtelius. Aldrig ensam, alltid ensam. Samtalen med Göran Persson 1996-2006. Norstedts, 2007, s 411-424.

¹⁵⁵⁶ Mattias Frihammar & Cecilia Åse intervjuas i Gomorron Sverige 2010-06-09 kl 7:46.

¹⁵⁵⁷ Anna Rennéus Guthrie. Monarkin och dess paradox. Gotlands Allehanda, 2010-04-13.

¹⁵⁵⁸ Nical Berggren, Nils Karlson & Joakim Nergilius. Den konstitutionella revolutionen. Stockholm: City universitetet, 2001.

¹⁵⁵⁹ Karl Malmsten. Sociolog, 1976. Okänd källa.

privat, t ex försäkringskassorna, kyrkan, adeln och kungahuset, s k offentligrättsliga korporationer. Att i regeringsformen inte låtsas om deras unika särdrag bäddar för problem vid tillämpningen.^{1560,1561} Bramstång förefaller ha delat denna syn på offentlig rätt med juristerna Jacob Sundberg (1927-), Håkan Strömberg (1917-2002), Fredrik Sterzel (1934-) och Nicklas Vabi (1972-).

*

Republikanska föreningen sätter sitt hopp till att stödet för monarkin enligt SOMs mätningar har sjunkit en lång rad år. Även andra mätserier kan tolkas som att stödet för monarkin sjunker om än inte i samma utsträckning. En statistisk analys av CGs och Silvias popularitet jämfört med stödet för monarkin visar att CGs popularitet har ett samband med stödet för monarkin, däremot inte Silvias popularitet. Det finns inget stöd för att yngre generationer skulle vara mindre monarkistiska än äldre. Ju äldre ungdomarna blir desto mera monarkistiska blir de. CGs och Silvias främsta konkurrenter var under lång tid Volvochefen och folkpartisten P G Gyllenhammar och författaren och socialdemokraten Astrid Lindgren som båda uppträdde som en sorts mediala ”folktribuner” i stil med Vilhelm Moberg. Samma roll som CG och Silvia förefaller eftersträva. För SOMs mätningar 1999 och framåt gäller: ”Huvudresultatet är att svenska folket inte vill ändra statsform och avvisar förslaget att införa republik. Unga och gamla, kvinnor och män, personer med enbart folk- eller grundskola såväl som akademiker, boende på landsbygden och i städerna, företagare, tjänstemän och arbetare, moderater och vänsterpartister vill behålla monarkin.”¹⁵⁶² Intresset har dock gränser. När Bonniers 2008 försökte lansera en renodlat ”kunglig” tidning med livsstilsreportage och exklusiva intervjuer ”Queen” var intresset inte tillräckligt stort och den lades ned. Inte heller Frida förlags ”Royal” gick bra. Förmodligen kan man ge samma råd till CG som regissören Howard Hawks gav till John Wayne när denne oroade sig över vad publiken tyckte om honom: ”Give them some good moments and don’t bore them the rest of the time.”

CGs popularitet antas bero på den mediala exponeringen under lång tid och att han ses som en välmenande person.^{1563,1564} Även kronprinsessan Victoria är mycket omtyckt. Det har framförts att ett valkungadöme där kungen med regelbundna mellanrum byts ut är en tänkbar variant av monarki, senast av Göran Hägg.¹⁵⁶⁵ Det är en dålig idé av samma anledning som förslaget att CG skulle abdikera till förmån för kronprinsessan Victoria vid fyllda 65 år. Kontinuitet under lång tid är monarkins främsta tillgång. Det finns tre prognoser varför monarkin ändå skulle falla: (1) Monarkin tappar successivt sin traditionella förankring och upplevs som irrelevant. (2) Ingen i kungafamiljen är längre villig att underkasta sig kraven att vara regent. (3) En renodlat ceremoniell statschef är inte längre lämplig för uppdraget.

Det påstås ibland att Gustaf VIs popularitet var sådan att han personligen räddade monarkin. Det finns ingenting i siffrorna som stödjer detta. Det som åsyftas är förmodligen Året Runts läsarundersökning 1969 där monarkin stöddes av 95 procent. Övriga siffror under Gustaf VIs regeringstid ligger i spannet 57-75 procent, högt men inte anmärkningsvärt så. Stödet för

¹⁵⁶⁰ Gunnar Bramstång. Tronrätt, bördstitel och hustillhörighet : några anteckningar. Skrifter utgivna av Juridiska föreningen i Lund. 1990.

¹⁵⁶¹ Gunnar Bramstång. Juridiska fakulteten vid Lunds universitets remissvar på promemorian Adelns offentligrättsliga status (Ds 2002:6), 2002-03-06.

¹⁵⁶² Lennart Nilsson. Fortsatt starkt stöd för monarkin. I: Demokratiutredningens slutbetänkande. SOU 2000:1, s 45-51.

¹⁵⁶³ Charlotte Schröder. ICA-Kuriren, 1994:36, s 11. [Intervju med prof i socialpsykologi Henry Montgomery.]

¹⁵⁶⁴ Göran Hägg. ICA-Kuriren, 2005:1-2, s 11.

¹⁵⁶⁵ Göran Hägg. Utveckla demokratin. Stockholm:Norstedts, 2010.

monarkin under CGs regeringstid har pendlat mellan 41 och 85 procent kombinerat med höga personliga popularitetsciffror. (Stödet för monarkin som 10-årsmedelvärden 1973-2013 var 72, 66, 71 & 64 procent.)

Det finns ett ofta citerat påstående av historikern Dick Harrison om CGs indirekta makt att väcka opinion, ofta exemplifierat med tsunami-talet. Det har dock visat sig omöjligt att växla in sådana opinionsvinster i något substantiellt. Varje gång han försökt tolkas det av hans motståndare som ett brott mot Torekovkompromissen och CG har aldrig velat ta strid. Just den debatten påminner om när olika makthavare på 1960-talet svarade på frågan om hur mycket makt de hade. Ofta blev svaret ”jag har inte någon makt, bara inflytande”. Och så är det tydligen nu också.

*

1976 ställde Sifo frågor om arbetsfördelningen mellan statsministern och kungen: 76 % ansåg den bra. 14 % ansåg den dålig. 10 % var osäkra. Svaret på följdfrågorna antydde att det fanns oklarheter i tolkningen av CGs symboliska roll. Uppslutningen om kungen som talesman för nationen på det sätt som skedde vid Tsunami-talet var måttlig (60 % statsministern, 27 % kungen, 5 % båda, 8 % vet ej). Uppslutningen om kungens medverkan vid festliga tillfällen var betydligt större (84 % kungen, 7 % statsministern, 5 % båda, 4 % vet ej).¹⁵⁶⁶ Mätningarna vid tiden för Tsunami-talet 2005 kan tolkas på samma sätt: Att en fjärdedel av befolkningen accepterar CG som en talesman för nationen.¹⁵⁶⁷

1986 ställde Sifo frågor om CG hade meningsfulla arbetsuppgifter eller om hans befogenheter borde öka eller minska. 72 procent ansåg arbetsuppgifterna var meningsfulla och 75 procent ansåg han hade lagom med befogenheter.¹⁵⁶⁸ Företaget Easyresearch lät 2004 göra en panelundersökning om CG uppfyllde kraven för dessa sina arbetsuppgifter. Svaren rangordnades från bästa till sämsta betyg som: (1) Var en god representant för landet. (2) Var socialt engagerad. (3) Var allmänbildad. (4) Var diplomatisk. (5) Hade en gedigen utbildning. (6) Var intelligent. (7) Hade en god verbal förmåga. (8) Var politiskt engagerad. Panelen gjorde motsvarande skattningar för sin idealregent. Skillnaden låg främst i att denne skulle ha mera av allt och framförallt en bättre verbal förmåga. Däremot var panelen nöjd med CGs låga politiska profil. CG har anpassat sig till läget. 1999 var hans åsikt att Sverige hade ett system av opolitiska ämbetsmän varav han själv var en.¹⁵⁶⁹ Landshövding av fideikommissen Sverige är väl det närmaste man kan komma CGs tolkning av sin roll.

En senare studie från 2001 baserad på enbart makthavare visade att även dessa var angelägna om att CG inte skulle ha något inflytande. Redan hans nuvarande reducerade inflytande var för stort. ”Önskelistan” var att de gamla eliterna militären, kyrkan och kungahuset skulle ha minst makt och att riksdagen, medborgarna och regeringen skulle ha mest makt. Detta innebar i praktiken en rejäl ökning av medborgarmakt på bekostnad av press|radio|tv och finansmarknad. Denna inställning var likartad oavsett partisympatier, kön och verksamhetsområde.¹⁵⁷⁰ En faktoranalys av SOMs data visade att kungahuset laddade i en

¹⁵⁶⁶ [Hans Zetterberg.] The kingdom in the polls. Sifo, 1976-06.

¹⁵⁶⁷ [Sifo.] Aftonbladet, 2005-01-13.

¹⁵⁶⁸ Hänt i Veckan, 1986-02-06.

¹⁵⁶⁹ Inger Nildén m fl. Kungafamiljen 1999. SVT, 1999-12-30.

¹⁵⁷⁰ Anita Göransson. Maktens Självbild: karriärer och barriärer. Kapitel 20. I: Anita Göransson (red). Maktens kön : kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet. 2007.

faktor *Etablissemang* tillsammans med Svenska kyrkan, försvaret, bankerna och Storföretagen.¹⁵⁷¹

Från 2007 har tidningen Fokus årligen utsett Sveriges 100 mäktigaste personer. Kriterierna är att både verka och synas. CGs placeringar 2007-2013 har varit x-x-70-37-66-59-70 där "x" anger att han inte kom med bland de 100 främsta. Kronprinsessan Victorias placeringar under samma tid har varit 95-60-23-17-29-25-41. Silvia har inte ingått i urvalet. På liknande listor av Göteborgsposten och Aftonbladet 2005-2009 med huvudsakliga kriteriet att synas placerade sig CG 7-12-13-15-33, kronprinsessan Victoria 90-43-29-21-10 och Silvia 97-x-96-x-x. Även om kungahuset bedöms ha ett reducerat inflytande är det på inget sätt tandlöst.

CG brukar ibland skämta om att han tillhör en utrotningshotad art. Han förefaller sätta sin lit till EU och invandringen. Ju mer gränserna försvinner, ju mer landets egenart hotas, ju starkare samhällseliga förändringar desto större behov av trygghet och en samlande symbol. Detta var CGs förmodan 1991 och 20 år efteråt tycker han sig sannspådd. Monarkiernas ställning i Europa hade stärkts. Frågan är kanske vilka som samlas under fanorna. Stödet för monarkin är ju svagare bland invandrarna än bland infödda. Någon samlande faktor per automatik är inte CG. Hans engagemang i nationalstaten har kritiserats men CG anser öststaterna ett varnande exempel på konsekvenserna av att förlora sin nationella identitet – förmodligen hade han Sovjetunionen, Jugoslavien och Tjeckoslovakien i tankarna. Det är dock oklart hur han tänkt sig nationsbygget: ”Vår fosterlandskärlek får inte ta sig uttryck i utestängande av människor på grund av deras hudfärg, nationalitet, språk eller religion.”¹⁵⁷² Återstår väl att göra som amerikanerna, att dyrka konstitutionen. Eller att införa en (mild) kunglig personkult enligt engelsk, thailändsk eller japansk modell. Det är ju redan så att kunglighetens karisma anses viktigare än själva ämbetet.

*

Under årens lopp har CG och Silvia försökt uttala sig från en alternativ plattform som engagerade medborgare. Resultatet har varit blandat. Någon kommunal-, landstings-, rikspolitiker eller tjänsteman har alltid känt sig kallad att ta dem i örat vad de än uttalat sig om: Betygssystemet, vargjakten, videovåldet, Sophiahemmets sjuksköterskeskola. Kanske finns det något i vårt avlånga land som inte är politiserat eller byråkratiserat men jag skulle inte satsa pengar på det. CGs åsikt är att han måste uttala sig oavsett. Även om det bara sker i allmänna ordalag. Det skulle upplevas som underligt om svenska folket inte visste vad han tyckte i olika frågor.

Liksom sin mentor Marcus Wallenberg verkar CG i det tysta: ”Esse, non videri”. Ibland ofrivilligt. Han har många förklaringar till medieskuggan: hans farfar, hans far, hans systrar, Silvia, hans dotter, ogina journalister, men den troligaste förklaringen är att han aldrig själv levererat någon trovärdig beskrivning av sitt inflytande. Det hjälper inte att framställa sig som en trogen arbetare i örtagården.

¹⁵⁷¹ Lennart Nilsson. Monarkin och statschefen i Sverige - stöd, förtroende och popularitet. I: Annika Bergström m fl (red). I framtidens skugga. Som-institutet, 2012.

¹⁵⁷² Kung Carl Gustaf. Tal på nationaldagen 1998. I: Ulf Lindblad & Lars Orup. Carl XVI Gustaf - 25 år på tronen. TV4, 1998-09-15.